

Ludvig Jönsson 1923–1985

Ludvig Jönsson växte upp i Skåne och prästvigdes 1950 för Svenska kyrkan, Lunds stift. Han var studentpräst i Stockholm 1952–1957 i Engelbrekts församling, med fokus på själavård. Mellan 1957 och 1965 var han lärare på S:t Lukasstiftelsens utbildningsinstitut. På deltid hade Ludvig Jönsson från 1960-talet och framåt tjänst i Storkyrkan i Stockholm, inte minst som predikant. Han var en av de präster som tjänstgjorde i Storkyrkan då Elisabet Djurle prästvigdes 10 april 1960. Ludvig Jönsson utnämndes 1980 till pastor primarius, domprost i Stockholm. Samma år utnämndes han till eo hovpredikant. Han verkade som domprost till sin död 1985.

Under åren hade Ludvig Jönsson mångskiftande uppdrag. Särskilt kan nämnas att han 1954–1960 var redaktör för kulturtidskriften Vår Lösen. År 1962 grundade han Stiftelsen arbetsetik, som gav råd till arbetsgivare i etiska frågor. Mellan 1969 och 1974 ansvarade han

för radioprogrammet ”Någon att tala med” i Sveriges Radio och höll under många år radioandakter. Han var även en välkänd kyrklig TV-profil. I hans medverkan i publika sammanhang märktes grundhållningen att starta i människors livssituation och egna frågor. Han eftersträvade lyssnande, hellre än att själv ge råd.

Ludvig Jönsson var en av de första präster i Svenska kyrkan som tog ställning för att inkludera homosexuella i kyrkan. Som domprost tog han initiativ till att Kärlekens mässa redan från 1980 firades i Storkyrkan. Han har särskilt blivit ihågkommen för sin teologiska devis: ”Gud är kärlek. Och där kärlek sker, sker alltid något heligt”.

BOEL HÖSSJER SUNDMAN

Ludvig Jönsson

Kärlekens predikant 100 år

Ludvig Jönssons liv genomsyrades av det motto som han kom att förknippas med ”Gud är kärlek. Och där kärlek sker, där sker alltid något heligt.”. Han var en kyrklig kändis med stort genomslag under 1900-talets andra hälft, vars röst gjorde vidsträckta avtryck. Sven Milltoft djupdyker i Ludvig Jönssons kärleksbegrepp och teologi – ett arv att förvalta och inspireras av.

I år är det 100 år sedan Ludvig Jönsson (1923–1985) – kärlekens predikant – föddes. Ett teologiskt och homiletiskt arv som, även om det av många anses vara betydelsefullt och skulle jag vilja påstå har påverkat många i hela Svenska kyrkan ja vidsträckt utanför Svenska kyrkan, så lätt faller i glömska eller numera kanske bara tas för givet eller i vissa fall försvinnat. Så var det dock inte när det begav sig. Ludvig Jönsson var en mycket kontroversiell och ifrågasatt kärlekens predikant som fick utstå hård kritik och till och med avfärdades som frivol och blasfemiker av sin belackare och samtidigt av andra högt respekterad och beundrad för sitt mod och sin djärvhet att tolka evangeliet rakt in i

samtiden och alltid till den enskilda människan i nöd.

Kyrklig kändis, läst av många

Ludvig Jönsson föddes den 7 november 1923 i Örkelljunga och växte upp i en lågkyrklig miljö präglad av EFS och Bibeltrogna Vänner. Han studerade teologi i Lund, prästvigdes för Lunds stift och kom så småningom till Stockholm där han innehade tjänster som studentpräst, biträdande föreståndare för stadsmissionen, ledare för Stiftelsen Arbetsetik och framför allt och slutligen från 1980 pastor primarius i Storkyrkoförsamlingen eller domprost ända fram till sin död den 5 augusti 1985.

För den stora allmänheten blev dock Ludvig Jönsson främst känd och

lyssnad till genom ett flitigt medverkande i olika massmedier som radio, TV, dags- och veckopress. Det massmediala landskapet såg mycket annorlunda ut på den tiden och därför var Ludvig Jönssons genomslag stort och han blev något av en kyrklig kändis. Ludvig Jönsson var också redaktör för den kristna kulturtidskriften Vår Lösen mellan åren 1954–1960.

Det motto som Ludvig Jönsson myntade och som han i hög grad kom att förknippas med var: ”Gud är kärlek. Och där kärlek sker, där sker alltid något heligt.” Ett motto som kom att genomsyra Ludvig Jönssons hela homiletiska produktion som till stora delar också gavs ut i tryck. Ja, med största sannolikhet är Ludvig Jönsson den predikant som under 1900-talets

senare hälft är den mest lästa och publicerade vad gäller predikningar, meditationer och betraktelser i vårt land. Det räcker väl med att nämna böcker och publikationer som Pilgrim i välfärden, Postilla för sökare och den postumt utgivna Kärlekens

åtskilda utan överlappar och går in i varandra men ansatser och aspekter är tydliga i dess struktur.

Metafysik – allt lever i Gud

Låt oss börja med det metafysiska perspektivet. Ordet metafysik kan

”Ludvig Jönsson var en mycket kontroversiell och ifrågasatt kärlekens predikant”

manifest. Allt detta i ett mycket sekulariserat och av moderniteten präglat samhälle där kyrkans hegemoni och tolkningsföreträdare var i avtagande.

Särpräglad och betydelsefullt teologiskt arv

Varför valde då just jag att studera och fördjupa mig i Ludvig Jönssons teologiska och homiletiska arv? Ja svaret är på ett sätt mycket enkelt. Därför att han har betytt så oändligt mycket för mig, min personliga tro, min teologiska och homiletiska utveckling, ja hela min prästidentitet. Ludvig Jönssons radioandakter var manna och balsam för mig i den lågkyrkliga och lite moralistiska miljö som jag växte upp i och när jag väl började studera teologi i Lund var valet enkelt för mig vad gäller vem och vad som skulle bli föremål för mina forskarförberedande studier i systematisk teologi.

Det jag gav mig i kast med var att försöka beskriva kärleksbegreppet i Ludvig Jönssons homiletiska författarskap mellan åren 1961 och 1985. Ett kärleksbegrepp och dess beskaffenhet som jag ska försöka beskriva och som jag anser än i dag är ett särpräglad teologiskt arv, väl värt att bevara och inspireras av. Ett arv som alltjämt genomsyrar mycket av Stockholms stifts teologiska profil och mycket väl kan benämnas som storstadsteologi eller sekulariseringsteologi. Det är ett kärleksbegrepp som kan förstås utifrån både ett metafysiskt och ett antropologiskt perspektiv. Självfallet är de inte helt

ju i förstone verka en aning problematiskt och gammeldags men kan förstås som läran om den sanna verkligheten som den yttersta grunden till den sinnligt givna. Att jag dristar mig till att använda ordet är framför allt därför att Ludvig Jönsson själv använder begreppet när han vill beskriva kärleken och jag citerar: ”Utsiktspunkten när man vill beskriva kärleken är inte inomvärldslig utan vad man kanske kan kalla metafysisk.”

Utifrån den utsiktspunkten hävdar Ludvig Jönsson att allt lever i Gud. Det handlar alltså om en panenteistisk gudsbild där de antropomorfa dragen tonas ned till förmån för en mystik förståelse av det gudomliga som dock inte är ett neutrum utan ett du som är dialogiskt eller relaterande i allt levande. Denna kraft bär också upp allt levande och kan kallas kärlek. Det är denna kraft som är det gudomliga i tillvaron, som är alltings ursprung, som genomflyter hela tillvaron och som är allt levandes mål.

En kraft som bäst kan beskrivas med hjälp av ett mytologiskt språk. Därför blir de inledande orden i Genesis på latin särskilt betydelsebärande för Ludvig Jönsson. ”In principio” ja, i begynnelsen gestaltas den rena ur-

sprungliga principen eller meningen för livet vars mönster alltid är utgivande och mottagande kärlek som är skapande och vars ömsesidiga rörelse livet ständigt strömmar fram ur.

Det är också utifrån denna princip som Ludvig Jönsson vill förstå treenighetsläran. Gud är inte ett ensamt tronande majestät eller transcendent gestalt utan relationell innerlighet och samhörighet och svarar bättre mot den realitet vi avser med ord som *livet självt eller helheten*.

Kärlekens mönster

Men helheten är alltid mer än summan av delarna. Ja helheten är för Ludvig Jönsson en mystik upplevelse av att allt är sammanhållet i en levande organism som ständigt syftar utöver sig själv, en outsinlig källa av utgivande kärlek som sträcker sig genom och mot varje människa. Kärlekens mönster går alltså genom hela tillvaron men människan, som är skapad till Guds avbild, är på ett särskilt sätt bärare av detta mönster. Att vara skapande och älskande är därmed människans bestämmelse, vilket leder till ett ansvar inte bara för medmänniskan utan hela skapelsen, så att kärlekens mönster av utgivande och mottagande är i balans.

Tillvarons kärlek är dock i sin mänskliga gestaltning en brusten kraft, förbytt i mönster av över- och underordning, självförsvar och garderingar, ja till och med i kärlekens motsats. Människans splittring dvs behovet att försvara sig mot det som egentligen är hennes bestämmelse, gör kärleken till en omöjlig livsform

”Utifrån den utsiktspunkten hävdar Ludvig Jönsson att allt lever i Gud.”

och är den förbannelse som vidlåder människan. Syndafallet är inte bara något individuellt utan snarare en kosmisk historia som förvisso tolkar något av själva ödet att vara mänskiska men som gäller hela skapelsen. »

Det finns dock en ansats till räddning i skapelsen eftersom minnet av en tillvaro där allting var i balans mellan mottagande och utgivande alltså lever kvar. I synnerhet gäller detta människan. Hon har inget annat hem än kärleken och får ingen ro förrän hon åter hittat hem till kärlekens väsen. Ibland händer det att förbehållen faller mellan människor. När två människor möts i en reservationslös kärlek oavsett kön, frigörs för några ögonblick en kosmisk livskänsla och de är i kontakt med sitt ursprung och sin yttersta bestämmelse. Men även i denna intima och sinnliga relation finns störningar och brister som snabbt ger sig till känna av över- och underordning.

Kristusgestalten – kärlekens centrum

Att människan känner skuld är därför inget sjukt eller osunt utan snarare ett friskt sätt att reagera, för samvetet är minnet av det genuint mänskliga eller människans egentliga bestämmelse. Känslan av skuld leder dock ofta till att människan skärmar av sig och inte vågar tro på fullkomlighetens ansatser som finns i hennes innersta. Hon orkar helt enkelt inte se sin egen och tillvarons brustenhets utan flyr ut i drömmar och kompensation, förskjutet och förnekar realiteten.

Kristus är däremot bekräftelsen på att hoppet inte ljuger. Han är koden som öppnar dörren till livets mening. Kristi liv var kärlek av en sådan dimension att livet blev friskt där han drog fram. Ja, han var ett med kärlekens mönster av mottagande och utgivande både i glädjen och smärtan, ångesten och döden. I honom kan varje människa känna igen sin bestämmelse, ja, inte bara känna igen utan också genom honom nås av kärlekens tilltal, försoning och någon att tillbedja. Att svara ja på det tilltalet som bryter igenom all min skam och skuld är att bli till som människa och bejaka sin bestämmelse. Kristus är därför både kontinuitet och genombrott. Han är bekräftelse på det hopp som vi aldrig riktigt vågat kännas vid men han är också tilltal och försoning.

Antropologi – bli en riktig människa

Därmed närmar vi oss det andra perspektivet i kärleksbegreppet och som jag valt att kalla det antropologiska. Det metafysiska perspektivet beskrev människans, ja hela tillvarons bestämmelse som ett liv i ömsesidigt utgivande och mottagande kärlek medan det antropologiska perspektivet försöker beskriva hur människan når denna sin bestämmelse och identitet och vilka hinder som kan finnas på vägen.

För Ludvig Jönsson finns det bara en fråga som Bibeln lever upp inför och blir ett budskap och det är frågan: "Hur blir jag en riktig människa?" Det är en fråga som handlar om det som människan fruktar mest av allt, identitetslösheten. Identitetsfrågan har också en evig eller andlig dimension och den besvaras bara inifrån en människas liv eller på det personliga planet.

Till identitetsfrågan hör även två andra frågekomplex, nämligen existensfrågan och skuldfrågan. Frågan om mitt existensberättigande är inte en intellektuell fråga utan en fråga som stiger fram ur djupet av mitt inre och lyder: "Är jag älskad?" Det är i den frågans djupdimension som vi finner en äkta religiös problematik. Det är alltså inte en fråga om livet har en mening i största allmänhet utan alternativet är att leva i tron att livet är kärlek eller i ångslan och ångest över att livet är tomhet. Hur människan förhåller sig till existensfrågan är därför av livsavgörande betydelse och behöver inte vara avhängigt den konventionella religiositeten men får oavsett den diametralt olika konsekvenser.

När det gäller skuldfrågan får den sin förståelse utifrån existensfrågan. Om människan finner sin mening och sitt mål i närheten och relationen, så är varje form av bruten relation ett misslyckande, ett stycke skuld. Den skulden blir så småningom så akut att den blir ett hot mot ens existensberättigande. I ångestens kärna lever ett medvetande om att den skada och smärta som man har tillfogat andra i vissa fall inte går att korrigera. Relationerna är brutna och man har för-

nekat livets essens och erfar en upplevelse av alienation, att vara ställd utanför med en oförmåga att både förlåta och förlåtas. Hur människan finner sin identitet handlar alltså om hur hon förhåller sig till sin egen existens och skuld. Där finns det bara två alternativ enligt Ludvig Jönsson och det ena är allmänmänskligt och handlar om kompensation och det andra levs av Kristus och handlar om försoning och frihet.

Låt oss börja med det förra, det allmänmänskliga. Människans eget sätt att lösa problematiken bär alltid med sig en inre konflikt då hon använder sig av medel som strider mot själva målet. Det är en livsform som grundläggs mycket tidigt i individens liv och vars huvudord är krav och lydighet, tillåtelse och förbjudet och allt underblåses av rädslan. Den genomsyrar hela det sociala mönstret men också människans gudsbild och livsformens siluett är pyramidens. Ludvig Jönsson ger flera exempel på kompensationens livsform där individen söker sin identitet och sitt existensberättigande bland de närmaste och i familjen, hälsan och det friska livet, arbetet och karriären, det materiella och levnadsstandarden, den mänskliga kärleken och erotikerna.

Getsemane och identiteten

Religionen kan också bli en flykt och kompensation. För att vara trygg måste människan kunna kontrollera och behärska det gudomliga. Gud får inte längre vara det utsägliga utan är detsamma som våra symboler, bilder och beläten, ja maktpyramidens topp. Allt detta får självfallet konsekvenser för vår verklighetsuppfattning, självförståelse och gudsbild. Vad gäller verklighetsuppfattning klyvs den i två delar, en världslig där det jordiska hör hemma och en religiös där Gud hör hemma. Bibliska texter, dogmer och bekännelser blir *religioniserade* maktredskap i stället för att vara ett slags transparenta blad som vi kan lägga över verkligheten för att finna sammanhang och helhet.

Ett radikalt annorlunda förhållningssätt till människans existens- och skuldfråga levs och förmedlas av Kris-

tus. Det handlar inte om kompensering eller makt utifrån, att leva under eller över utan att leva i, med och av kärlek genom tjänande och utgivande. Men och det är det viktigaste i hela Ludvig Jönssons teologi och homiletik: denna livsform kan bara gestaltas på andra sidan av Getsemane. Ja, getsemaneberättelsens betydelse för Ludvig Jönsson kan inte nog betonas och inskrivas. I ett avseende är den själva nyckelmotivet för förståelsen av vad hela Jesu liv, död och uppståndelse kan betyda för den enskilda människan och hennes svar på såväl identitetsfrågan som existens- och skuldfrågan eller med andra ord frälsning och befrielse. Därför handlar det varken om en Theologia Crucis eller Theologia Gloriam utan snarare om en Theologia Getsemane.

Således är Getsemane inte bara en ångestladdad och avklarad berättelse att ta del av som handlar om hur Kristus har gått före oss längst in i ångesten och bitt getsemanebönen ända till slutet. Nej, Getsemane är en dubbel exponering av såväl Kristi som varje människas väg till att finna sin identitet dvs få finnas till med autentiskt jag och vilja, och det handlar om en uppgörelse där hela människans existens står på spel. En uppgörelse eller yttersta punkt där man inte längre är skyddad och orkar slåss och försvara sig, brännpunkten, den absoluta nollpunkten. Det är en punkt på nåd och onåd där alla ens inre motsättningar tycks väga ut varandra och det kan kännas som om man utplånas men den som stannar kvar och låter sig drabbas av sanningen kan höra ett tilltal - Kristi tilltal: "Du är älskad och du skall leva i kärlek."

Att ge sig in i sitt livs Getsemane är också att möta tillvarons vilja. Det är inte alltid så att människan vill det som är tillvarons vilja. Dock handlar denna tillvarons vilja ändå inte om underkastelse. Människan måste få hävda sin vilja mot Guds vilja, för det är vid den punkten som vår existens står på spel. Det innebär att låta självförsvaret och flyktens livsform bli till bön. Ett jagets abdikation men inte resignation där man kan nå fram till att vilja att tillva-

rons vilja skall ske med mig eftersom den är kärlek och inte makt.

Getsemane är därför inte underkastelse utan befrielse av väldiga mått där jag inifrån mitt liv hur det än ser ut och ter sig får säga "jag är" och "jag vill" på ett sätt som ger återklang. En resonans och återklang därför att ens eget jag har blivit samstämt med den kärlek som är från evighet till evighet. Men att leva och gestalta sitt liv som ett svar på kärlekens tilltal i Getsemane kan bara ske genom Kristus. Ty i honom sammanfattas allt som hör till ödet att vara människa, ja såväl i död som liv.

Uppgörelse med religiositet

Avslutningsvis finns det självfallet en hel del frågor att ställa och invändningar att resa mot Ludvig Jönssons teologiska och homiletiska arv. Huvudfrågan är väl om det verkligen är något att förvalta, föra vidare och inspireras av? Jag skulle tveklöst svara ja på den frågan. Förvisso kan man anföra en rad invändningar och problem med hans teologi och homiletik som att den är daterad och att mycket numera är teologiskt allmångods eller att den är alltför intellektualiserande och psykologiserande eller att den sakramentala dimensionen är alltför nedtonad eller att kampmotivet mellan gott och ont med tillhörande seger knappast återfinns eller att den ångestridna och lidande människan idealiseras och nästan antar heroiska proportioner. Ja, frågorna och invändningarna kan säkert vara många.

Det finns dock ett bidrag från Ludvig Jönsson som ingen kan bortse ifrån eller negligera enligt mitt förmenade och det är den säregna och lite udda skriften "Uppgörelsen med Allmakten och Döden". För den som inte läst någonting tidigare av honom eller bara tänker läsa en skrift av honom, är det den som jag rekommendera. Jag tror ingen kan förbli oberörd eller opåverkad av det som kortfattat avhandlas där på endast 75 ynka små sidor. Ja, det är en osminkad och okamouflerad pamflett eller stridsskrift mot den infantila, för att inte säga perverterade och förvridna religiositet som många av oss håller oss med

eller som vi bär stråk av inom oss.

Skriften bygger på två meditationsserier som hölls i Storkyrkan under passionstiden på 1970-talet och där vi får följa Jesus under de sista dyggen av hans liv, från påskmältiden till korsfästelsen. Men det är inga konventionella passionsmeditationer som är tillrättalagda och förutsägbara utan det är reflektioner där hemtama och oantastliga teologiska utsagor rådbåkas i relation till det nakna och brutala livsöde som var Jesus från Nasalets. Det börjar med inget mindre än frågan om allmakten, ja varför den Allsmäktige inte ingriper. Och svaret blir att det ljuder genom hela passionshistorien en viskning, ja inte något högt uttalat budskap men ändå en viskning och därför desto starkare: *Du slipper tro på Allmakten*. Denna viskning kommer inte från någon mindre än Den som själv har varit inne i tortyrkammaren och i ångestens och vargtimmens natt.

Så appliceras Jesu sista dygn utifrån den fond som är alla människors frågor inför existensens nyckfullhet och orättvisa, ja inför destruktiviteten och döden. Och budskapet är lika uppfödande som befriande: det är människans *kramp* - inte *kamp* - kring allmakten och döden som Kristus är här för att lösa och befria oss ifrån. En lösning som är lika enkel som radikal och svärsmält, nämligen att tillvarons innersta och yttersta inte är en makt som starkare och ställer allt till rätt utan en kärlek som älskar in i döden.

Det låter sig dock lätt sägas och till och med tro men det Kristus visar är att det är en levd erfarenhet av Gud själv och att denna erfarenhet både är Kristi egen och vår väg. En levd erfarenhet eller självprovning som måste få bli varje människas erfarenhet om tron inte bara ska bli en förvriden hjälpatrapp eller ett kvasifenomen. För människan tänker sällan att Gud kommer inifrån, framför allt inte inifrån hjälplösheten, smärtan och ångesten. Vår allmakts Gud kommer ju alltid utifrån och uppifrån och är maktens symbol, ja den makt som hjälper oss i vår hjälplöshet, det sista halmstrået i vår förtvivlan och utsatthet. »

Du slipper tro på Allmakten

Det är denna pseudoreligion som vi måste våga montera ned eller göra upp med och som är gällande så länge vi håller oss utanför Getsemane. En lättköpt trygghet och tro på att man kan "lägga allt i Guds hand" så ordnar sig allt men som skapar vanställda och förkrympta människor. Ludvig Jönsson ger ett exempel: "Om stormen bedarrade och skeppet lugnt kunde fortsätta sin seglats, då var det Herren som höll sin skyddande hand över det. När olyckan kunde undvikas och barnet hann undan den framrusande bilen, då var det änglavakt. När den dödliga sjukdomen kunde vändas till hälsa då var det 'som genom ett under'."

Ingen ska förmenas att känna tacksamhet då något underbart inträffar

men ingenting säger att detta är mer bärare av gudomlig närvaro än då olyckan blev ett faktum och då ödet var obevekligt. Änglavakt, under, och Herrens hand är bara ett religiöst språk menar Ludvig Jönsson för den ena sidan av livet. Ett språk som kanske inte är det mest sanna eftersom det bygger på ett mönster som är falskt, nämligen styrkans och maktens mönster.

Att den andra sidan av livet, den maktlösa och den ångestfyllda har ett gudomligt språk som är sannare eftersom det bygger på kärlek, lär man sig i Getsemane. Ordet Allmakt finns dessutom inte i Nya Testamentet. Därför menar Ludvig Jönsson att han frimodigt kan säga: *Du slipper tro på Allmakten*. Ordet skymtar förvisso

fram en gång och det är för dem som följde med Honom på lidandesvandringen ända till slutet: "Åt mig har getts all makt i himlen och på jorden." Inte *allmakt* utan *all makt* som efter Getsemane och i korsets ljus alltid ska förstås som att "Det intet finns som icke vinnas av kärleken som lider."

SVEN MILLTOFT,

Kyrkoherde och kontraktsprost Hedvig Eleonora församling, Stockholm

Artikeln har sin bakgrund i föredrag vid teologisk fördjupningsdag i Stockholms stift 19 oktober 2023, samt från temadag på Katedralakademien Stockholm, i samarbete med Stockholms stift, 12 november 2023 med anledning av 100-årsdagen av Ludvig Jönssons födelse.

VAD GÖR KYRKORNA FÖR FRED I KRIGET MELLAN ISRAEL OCH HAMAS?

Sveriges kristna råd (SKR) skriver på sin hemsida under rubriken "Vi fortsätter att be och arbeta för fred i Israel och Palestina"

Det är mycket svårt att tala i akut lidande, död och kaos. Jobs vänner i Bibeln var tysta när Job var i akut sorg. Nu är miljoner människor drabbade av det som händer i Israel och Palestina. Många talar, ropar och tar ställning. Polarisering och hat riskerar öka, även här i Sverige. Situationen är redan katastrofal i Gaza och det finns tusentals offer i både Israel och Palestina. Så vi vill inte vara tysta.

SKR har därför sänt en hälsning till Judiska centralrådet i Sverige, en hälsning som finns tillgänglig på SKRs hemsida via länk. SKR berättar här också om sitt arbete med Ekumeniska följeslagarprogrammet och om krigets

konsekvenser för detta arbete. Dessutom finns här information om hur kyrkorna i Sverige deltar i bön och i vädjan om fred genom Kyrkornas världsråd samt står tillsammans med kyrkoledarna i Jerusalem i deras böner och vädjan om fred. Här finns också en bön för fred för dem som vill delta i den gemensamma bönen.

För mer information se Sveriges kristna råds hemsida. Direktlänken är: <https://www.skr.org/vi-fortsatter-att-be-och-arbeta-for-fred-i-israel-och-palestina/>

Informationen på SKRs hemsida uppdateras fortlöpande. Informationen ovan hämtades 21 november 2023 då sidan var daterad 1 november 2023. Den återspeglar därför läget vid den tidpunkt då den hämtades och visar hur SKR – kyrkornas samarbetsorgan i Sverige – agerade efter 7 oktober 2023.